

Motion till riksdagen 2005/06:N319

av Eva Flyborg m.fl. (fp)

Statliga bolag

Sammanfattning

Folkpartiet anser att staten inte ska äga företag. De verksamheter som finns i de statliga bolagen sköts bäst av den privata marknaden. Ger sig det offentliga in i ägande av företag riskerar konkurrensen att försämrats, inte minst mot bakgrund av att staten kan skjuta till i princip obegränsat med kapital till sina bolag om så skulle behövas. Flera oberoende organ har kritiserat staten som bolagsägare. Dessutom har riksdagen kritiserat näringsminister Thomas Östros för hur staten har skött Vattenfall AB. Folkpartiet anser att en kommission ska tillsättas som ser över hur staten sköter sina bolag.

De statliga bolagen måste därför säljas. Vissa bolag kan säljas omgående, medan andra först måste omstruktureras för att kunna säljas. Det enda bolag vi anser ska vara kvar i statlig ägo är Systembolaget.

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att statligt ägda företag snedvrider konkurrensen på marknaden.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att "koncernkontot" i Riksgäldskontoret för statliga bolag bör avvecklas.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en samlad kommission för en översyn av statliga bolags agerande.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en systematisk försäljning av de statligt ägda företagen.

Fel! Okänt namn på

Staten ska inte äga företag

Staten äger helt eller delvis 57 företag, med drygt 200 000 anställda och en omsättning på drygt 300 miljarder kronor. Men frågan är varför staten över huvud taget ska äga dessa företag.

Den socialdemokratiska regeringen anser för egen del att värdeskapandet är det övergripande målet för det omfattande statliga företagsägandet. Frågan om på vilket sätt statligt företagande skapar värden som privat företagande inte kan göra förblir dock obesvarad.

Regeringen har tidigare delat in de statliga företagen i sådana med marknadsmässiga krav samt företag med särskilda samhällsintressen. Företag med marknadsmässiga krav spänner från t.ex. SJ och Posten till Akademiska Hus och Vin & Sprit. Varför dessa företag ska vara marknadsmässiga finns det från regeringens sida ingen strategi bakom utan det bygger på historiska faktorer. Företagen med marknadsmässiga krav ska dock verka på en marknad med full konkurrens och ägaren, staten, ställer marknadsmässiga krav på resultat och avkastning. Bland företag som anses fylla särskilda samhällsintressen finns bl.a. Bilprovningen, Turistrådet och Teracom. Även gruppen av företag med särskilda samhällsintressen har en tydlig ad hoc-sammansättning, där engagemanget inte är genomtänkt och i den mån det finns ett genuint skäl för offentligt engagemang detta lika gärna kunde ske i myndighetsform. Det enda undantaget som ska vara kvar som statligt bolag är Systembolaget som har ett så stort socialt ansvar att det måste förbli i statlig ägo.

Inte samma villkor för statliga och privata bolag

Aktiebolagsformen lämpar sig dåligt för offentlig verksamhet. Organisationsformen är avsedd för privat verksamhet som bedrivs i vinstsyfte i en affärs-mässig miljö. Därför uppstår konflikter mellan behovet av att kunna agera på en marknad utan att konkurrenterna får kännedom om affärsstrategi och överväganden i förväg och kravet på öppenhet och insyn. Denna konflikt är ofrånkomlig och ett viktigt skäl för att statlig verksamhet normalt inte ska bedrivas i bolagsform.

Regeringen hävdar att de konkurrensutsatta statliga företagen ska ges samma förutsättningar och ha samma krav på sin verksamhet som andra aktörer. Men det är oundvikligt att statliga företag, som har hela skattebetalarkollektivet som riskkapitalbas, har fördelar som privata företag inte kan uppnå. Någon konkurrensneutralitet kan det inte bli fråga om vad än regeringen påstår.

Att staten inte är någon normal ägare framgår av de konstlade sätt som tillgrips för att skaffa kapital till de nödlidande statliga företagen.

Ett exempel är det särskilda konto i Riksgäldskontoret där regeringen tvingar de statliga vinstgivande företagen att sätta in pengar. Dessa kan sedan

Fel! Okänt namn på

utnyttjas av regeringen utan att hänsyn behöver tas till det utgiftstak som annars blivit aktuellt om regeringen skulle bruttoredovisa insatserna i bolagen. Syftet med bruttoredovisning och utgiftstak i budgetprocessen är att regering och riksdag ska prioritera bland utgifterna för att hålla tillbaka en offentlig utgiftsexpansion. Detta har regeringen kringgått genom att kanalisera inkomster på flera miljarder kronor till staten vid sidan om budgeten. Folkpartiet anser att denna miljardrullning ska stoppas och att kontot i Riksgälden bör avvecklas.

Flera av de statliga företagen har monopol. Att använda avkastningen från sådana företag, ett slags beskattning, för att ge kapitaltillskott till företag som är konkurrensutsatta innebär att skattemedel används för att subventionera de statliga konkurrensutsatta företagen. Regeringens påstående att detta står i överensstämmelse med EU:s regler kan starkt ifrågasättas. Kravet att medlen ska användas i väl fungerande verksamheter är inte uppfyllt när det är fråga om kapitaltillskott till statliga bolag såsom SJ och Teracom.

Men det finns fler missgrepp inom den statliga företagssfären. Det är exempelvis inte rimligt att statens kraftbolag Vattenfall gjort stora investeringar i kolgruvor och koleldade kraftverk i Tyskland. Genom att Vattenfall valt att investera så kraftfullt i kolkraft i Tyskland har det brutit mot riksdagens beslut och intentioner. Det är extra allvarligt då Vattenfall är ledande i energiomställningen. Riksrevisionen har, med rätta, kritiserat Vattenfall för detta och krävt att bolagets miljö- och energipolitiska uppdrag förtydligas. Det finns ingen anledning för svenska skattebetalare att betala för tyska utsläppsrätter. Det strider helt mot de uttalade svenska ambitionerna att sänka koldioxidutsläppen, vilket också är att nonchalera Kyotoprotokollet. Vattenfalls agerande saknar förankring i riksdagen.

Den uppmärksammade mutskandalen kring Systembolaget och Vin & Sprit AB väcker frågan om hur den statliga ägarrollen utövats. Folkpartiets kritik mot statens funktion som ägare av företag som verkar på en normal marknad har återigen visat sig vara befogad. Staten har i det fallet haft en dubbel roll, dels som ägare av Systembolaget med dess särskilda funktion i svensk alkoholpolitik, dels som ägare av ett kommersiellt företag, Vin & Sprit. Dessa roller har visat sig vara svårförenliga. Folkpartiet har begärt en utredning om detta men vi har inte fått detta krav genom riksdagen.

Det är också angeläget att avskaffa Apotekets monopol. Det ska vara möjligt att köpa en huvudvärkstablett när man behöver det och inte bara när apoteket är öppet. Dessutom visar erfarenheter från flera länder att konkurrens leder till fler apotek, bättre service och lägre läkemedelspriser. EU-domstolen har ju som bekant underkänt apoteksmonopolet även om regeringen valt att strunta i detta faktum och endast vidtagit några mindre steg när det gäller att öka tillgängligheten för kunden. För Folkpartiet är det ett krav att apoteksmonopolet försvinner helt och hållet.

Fel! Okänt namn på

Även andra aktörer kritiserar staten som bolagsägare

Det är inte bara Folkpartiet som är kritiskt mot staten som bolagsägare. Många oberoende organ har kritiserat det statliga bolagsinnehavet. Här följer några exempel.

Förtroendekommissionen

Förtroendekommissionens betänkande Näringslivet och förtroendet (SOU 2004:47), som avlämnades i mars 2004, berör ägarstyrning i de statliga bolagen. Förtroendekommissionens bedömning är att styrningen av de statligt ägda företagen präglats av otydliga ägaruppdrag och bristande resurser för att utöva ägarrollen.

Otydliga ägaruppdrag främjar inte en effektiv bolagsstyrning genom att försöka upprätthålla en fiktion av en fullt konkurrensutsatt och renodlat kommersiell verksamhet med ett entydigt kapitalavkastningsmål om bolaget i verkligheten har delvis monopolställning och/eller sidoupdrag av samhällskaraktär. De statligt helägda bolagen måste utarbeta verklighetstroga och fullödiga beskrivningar av varje bolags ägaruppdrag samt effektiva modeller för styrning av verksamheten.

Förtroendekommissionen föreslog därför en omorganisation och förstärkning av statens resurser för bolagsstyrning enligt följande:

Förvaltningen av samtliga av staten hel- eller delägda bolag koncentreras till Näringsdepartementet.

Resurserna för bolagsförvaltning förstärks med minst 50 procent till en beräknad merkostnad på ca 15 miljoner kronor.

Bolagsförvaltarnas arbete förändras så att mindre tid läggs på att de själva ingår i bolagens styrelser och mer tid läggs på att formulera ägaruppdrag, följa upp måluppfyllelsen och att styra nomineringsprocessen.

En pool av externa specialister inrättas som kompetensförstärkning av departementets egna resurser.

Riksrevisionen

Riksrevisionen har gjort flera granskningar med koppling till statliga företag, alla med skarp kritik mot staten som bolagsägare. I förra årets motion tog vi upp rapporten som granskade Vattenfall AB (RiR 2004:18). I denna konstaterade Riksrevisionen att regeringen varit otydlig vid styrningen av Vattenfall och då inte minst bolagets engagemang i Tyskland. Riksrevisionen rekommenderade att regeringen tar initiativ till att tydliggöra Vattenfalls uppdrag vad gäller miljö- och energipolitik. Detta är ytterst allvarlig kritik som Folk-

partiet instämmer i. Vi har under en rad av år kritiserat Vattenfalls engagemang i just Tyskland. Även riksdagens konstitutionsutskott har riktat kritik mot Vattenfall.

Under året som gått kan vi fylla på listan med nya granskningar. Den kanske allra tyngsta av dem är rapporten som kritiserar bolagiseringen av SJ (RiR 2005:11). I denna rapport fastslås att Näringsdepartementet har en formlös styrning. Det finns ingen dokumentation av överväganden, analyser och beslut och därmed har Riksrevisionen inte kunnat granska processen så djupt som man hade önskat.

Anställningsvillkoren i statliga företag

Frågan om löner och andra villkor för höga chefer i statliga bolag har diskuterats många gånger. Statsministern har tyckt att lönerna för chefer i t.ex. Vattenfall är orimligt höga. Det är dock beklämmande att samma statsminister som ägare till bolagen genom regeringen inte har gjort något åt dessa löner som han själv anser är orimliga.

Folkpartiet tycker att löner och övriga förmåner till personer i företagsledande och därmed jämförlig ställning i statliga företag ska vara konkurrenskraftiga så att rekrytering inte försvåras, men de får inte bli löneledande i förhållande till jämförbara företag inom det privata näringslivet.

Folkpartiet anser att det sammantaget finns så många anmärkningar på staten som bolagsägare att en särskild kommission bör tillsättas för att granska bristerna i de statliga bolagen.

Skäl mot statliga företag

Det finns som sagt många skäl emot statliga bolag. Folkpartiet anser att staten inte, annat än i undantagsfall, ska driva företag. Skälen för detta är följande:

I en väl fungerande marknadsekonomi har staten en nyckelroll som stiftare av lagar, beslutsfattare om skatter och som myndighetsutövare för att se till att lagar och regler efterföljs. Om staten på samma gång är en ledande aktör på marknaden blandas rollerna samman på ett orimligt sätt.

Företagsekonomisk lönsamhet är något att sträva efter och det är rimligt att privata företag vill maximera den. Med statligt ägande kommer andra mål in i bilden: Antingen tvingas det statliga företaget acceptera sämre företagsekonomisk lönsamhet på grund av politiska önskemål, eller – vilket kan vara lika illa – kommer det alltid att misstänkas att företagsledningen måste ta hänsyn till statens politiska mål. I krislägen kan det statliga företaget tvingas avstå från åtgärder som är nödvändiga för företagets överlevnad. Det finns alltid en misstanke om att andra mål som nationell kontroll, regionalpolitik, viss typ av sysselsättning osv. kommer in i bilden. Risken finns att staten skjuter till

Fel! Okänt namn på

medel för att täcka förluster, stödja företag eller införa de facto konkurrensbegränsningar som gynnar statliga företag

Vad staten gör ska kontrolleras genom öppenhet för insyn för medborgarna, medierna och riksdagen. Det gäller emellertid inte statliga företag. Ledningarna för företagen är inte demokratiskt utsedda och ska inte heller vara det. Eftersom staten i övrigt är underkastad demokratins spelregler är det ett problem att den äger företag som inte kan ledas efter demokratiska principer.

Staten har en rad viktiga uppgifter som ingen annan i samhället kan eller bör utföra. Regering och riksdag skulle fungera bättre om de koncentrerade sig på dessa uppgifter, och bl.a. avbördade sig ägandet av företag, som dessutom privata ägare sköter bättre. Att i offentlig regi sköta dessa bolag stjäl uppmärksamhet från det offentliga huvuduppdraget: att erbjuda en god vård, ett bra utbildningssystem, ett väl fungerande försvar, ett säkert rättssystem och en generell politik för att främja tillväxt och sysselsättning.

Sälj statens bolag

Vi liberaler vill att fler människor ska vara ägare av företag. En privatisering av statens ägande erbjuder en möjlighet att sprida privat ägande av företag till flera. De flesta av de statliga företagen bör säljas och försäljningsintäkterna bör användas för att minska statskulden. Det har tidigare anförts som skäl mot en försäljning av statliga företag att kapitalmarknaden inte kan absorbera ett sådant utbud av tillgångar. Med dagens globaliserade kapitalmarknad är detta inte längre ett argument.

Försäljningen bör ske successivt. Dagens konjunkturläge gör det svårt att göra en exakt prioritering av vilka företag som bör säljas först.

Stockholm den 3 oktober 2005

Eva Flyborg (fp)

Yvonne Ångström (fp)

Sverker Thorén (fp)

Carl B Hamilton (fp)

Nyamko Sabuni (fp)

Hans Backman (fp)